

Яненко І. Г.,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства та землеустрою,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
Полетаєв О. О.,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВІ ГРУПИ: УКРАЇНА ТА ЗАРУБІЖЖЯ

Метою статті є визначення причин гальмування розвитку промислово-фінансових груп в Україні як форми взаємодії фінансових і промислових організацій та розробка рекомендацій стосовно її розвитку на основі аналізу зарубіжного досвіду. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: порівняння (для розгляду ефективності функціонування ПФГ в Україні та інших країнах, досвіду різних країн у питаннях законодавчого забезпечення та підтримки ПФГ), аналізу (для з'ясування умов та законодавчого забезпечення функціонування ПФГ), синтезу (для вироблення рекомендацій щодо використання зарубіжного досвіду у сфері діяльності ПФГ). Обґрунтовано потребу розробки змін до чинного законодавства про промислово-фінансові групи, які б дозволили встановити державні гарантії діяльності, податкові пільги, спростити громіздкий і складний порядок формування ПФГ тощо. Виявлено можливості для запровадження у практику в Україні позитивного зарубіжного досвіду в галузі функціонування ПФГ. Отримані результати дослідження можуть бути використані в роботі з удосконалення законодавства про ПФГ в Україні та з питань взаємодії державних органів влади національного й регіонального рівнів і ПФГ.

Ключові слова: промислово-фінансові групи; перспективи; банки; зарубіжний досвід; фінанси; розвиток; інвестиції.

Постановка проблеми. Кризові процеси в економіці України актуалізують розробку заходів для оздоровлення банківської системи, росту промислового виробництва, посилення конкурентоздатності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Зарубіжні країни використовують можливості таких багатофункціональних структур, як промислово-фінансові групи, діяльність яких сприяє вирішенню цієї проблеми. Світова тенденція концентрації власності, промислового капіталу, зростання інвестиційних потреб для реалізації інноваційних проектів зумовлює важливість розв'язання існуючих проблем формування та розвитку ПФГ з метою забезпечення економічної безпеки країни. Відсутність належного нормативно-методичного забезпечення та прогалини законодавчої бази стосовно існування ПФГ в Україні знижують ефективність їхньої діяльності. Необхідність функціонування ПФГ зумовлюється також потребою формування нової системи інвестування та поширення структур, здатних до саморозвитку і вдосконалення технологічних ланцюгів та коопераційних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення та розвиток цієї галузі

знань зроблено вітчизняними вченими, серед яких І. Алексєєв, Є. Бесараб, В. Горбатов, М. Колісник, О. Кузьмін, Н. Литвиненко, В. Любімов, Ю. Макогон, С. Наливайченко, І. Погрібний, Г. Рачинська, В. Шевчук, Г. Уманців та інші. Аналіз їхніх досліджень показав, що для формування у вітчизняній системі господарювання промислово-фінансових груп задля раціонального використання промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України, важливим є вивчення та проектування зарубіжного досвіду. Так, проблеми функціонування ПФГ розглядали у своїх роботах відомі західні економісти, зокрема Дж. Даннінг, А. Моріта, Я. Монден, Д. Мерсер, П. Мознас, М. Портер, Ф. Роджерс, Дж. Райт та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення причин гальмування розвитку промислово-фінансових груп в Україні як форми взаємодії фінансових і промислових організацій та розробка рекомендацій стосовно її розвитку на основі аналізу зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Промислово-фінансова група (ПФГ) – це велике угруповання підприємств, банків, інших юридичних осіб, які займаються виробничою, торговельною, фінансово-

кредитною діяльністю. На відміну від холдингу, ПФГ не має компанії, що спеціалізується на управлінні. Ці групи створюються, зазвичай, на міжгалузевих засадах, що дозволяє здійснювати спільні інвестиції у великі проекти.

Згідно з Законом України «Про промислово-фінансові групи в Україні» [1], ПФГ – це об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції. І хоча згаданий нами Закон втратив чинність у 2010 році, окремі промислово-фінансові групи продовжують своє існування в Україні.

Головне підприємство ПФГ – підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні та офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами.

Відсутність державної підтримки діяльності ПФГ, зокрема, державних гарантій для залучення іноземного капіталу, надання інвестиційних кредитів або іншої фінансової підтримки для реалізації інвестиційних проектів, поставила під сумнів економічну доцільність їх створення. Не дивно, що за весь час існування Закону офіційно була зареєстрована лише одна ПФГ «Титан», яка проіснувала три роки. Отже, перша спроба офіційної інституціоналізації інтегрованих бізнес-структур виявилася невдалою через недостатні економічні стимули, що були створені державою. А сьогодні українська влада взагалі відмовилася від самої ідеї існування ПФГ, оскільки остання начебто не виправдала себе. Між тим, ПФГ де-факто давно вже створені в економіці України, хоча і в інших організаційних формах, активно працюють на внутрішньому та зовнішньому ринках та виявили свою ефективність [3; 4]. За деякими оцінками, сьогодні в економіці України працює 14 неформальних ПФГ [5].

Аналіз діяльності цих інтегрованих бізнес-структур дозволяє виділити такі їхні характерні риси, як високий рівень організації, ієрархічність побудови, масштабний, міжрегіональний і міжнародний характер діяльності, величезний бюджет, наявність «парасольки безпеки» за рахунок створення структур, що забезпечують зовнішню і внутрішню безпеку. Тож можна з впевненістю стверджувати, що неформальні ПФГ повною мірою здатні перебрати на себе роль локомотива структурної перебудови української економіки і достойно представляти її на зовнішніх ринках [6]. Здатні, але не роблять цього через те, що не мають дієвих стимулів для участі в реалізації державних

програм розвитку пріоритетних галузей виробництва, отже, їхній потенціал недостатньо мірою використовується державою для досягнення стратегічних цілей економічного розвитку.

Ще гіршим є те, що у своїй діяльності неформальні ПФГ керуються, насамперед, власними, а не національними інтересами. Значно впливаючи на економічні процеси, інтегровані бізнес-структури є суб'єктами господарювання з непрозорою структурою власності, які тісно пов'язані у своїй діяльності з тіньовою економікою, здійснюють легалізацію незаконно здобутих капіталів через легальні форми діяльності з використанням афілійованих офшорних фірм, мають корумповані зв'язки в органах управління і правоохоронних органах, а також активно проникають у засоби масової інформації і владні структури [7].

Враховуючи викладене вище, можна констатувати, що сьогодні ПФГ перетворилися на потужних самостійних гравців не тільки в економічній, але і в політичній та інформаційній сфері, тому ігнорувати їх існування, як це намагається робити українська влада, не вдасться. Потрібно визнати, що за сучасних умов вибір в Україні дуже обмежений: або держава спрямує діяльність ПФГ в русло національних інтересів, або вони остаточно захоплять державу (в інституційному розумінні цього процесу) з усіма негативними наслідками.

Тому для контрольованого розвитку ПФГ в Україні необхідно на основі аналізу зарубіжного досвіду розробити заходи для ефективного формування цих структур та забезпечення їхньої діяльності.

Так, у США поєднання банківських, промислових та комерційних компаній і, наприклад, корпорацій здійснювалось, насамперед, через наявність зв'язків у сфері фінансів. При цьому сплетіння банківських та не фінансових структур призводило до розширення послуг банків і підвищення надійності вкладення капіталу. Так, банки почали надавати консультаційні послуги (юридичні, економічні тощо), витісняючи спеціалізовані консультаційні компанії, лізингові (надаючи кредити під орендне обладнання) та проектне (приймаючи на себе витрати щодо здійснення виробничого проекту) забезпечення, надаючи клієнтам послуги за принципом найбільш повного обслуговування (все тільки у нас та наших партнерів, тобто якщо клієнтові необхідні не фінансові послуги – банк їх надає через своїх партнерів по групі).

Отже, у США мають місце об'єднання навколо певного ядра (банківського, торговельного або промислового), що визначають промислово-фінансову політику країни в цілому та практично контролюють розвиток важливих галузей господарства. Слід, однак, відзначити прояв нових тенденцій, а саме злиття об'єднань у більш великі коаліції (об'єднання національного масштабу). До них належать каліфорнійська (західна), нью-йоркська (східна) та певною мірою північна

(промислово). Територіальний поділ цих груп суто умовний, оскільки вони об'єднують промислові гіганти, які мають підприємства по всій країні.

Німецькі промислово-фінансові об'єднання мають суттєвий вплив на економіку країни та, на відміну від груп США, безпосередньо співпрацюють з державними структурами у розвитку промислового потенціалу країни. Особливості становлення німецьких промислово-фінансових груп тісно пов'язані з особливостями становлення післявоєнної економіки Німеччини в цілому. Вона виходила з кризи завдяки програмі професора Ерхарда, яка мала більш фінансову, ніж виробничу орієнтацію. Саме тому промислово-фінансові німецькі групи базуються навколо банківського ядра. Саме банки за рахунок частково володіння, частково-особистої унії з промисловими, страховими і торговельними об'єднаннями та концернами контролюють на сьогодні левову частку промисловості країни. Так, майже 2/3 промислового потенціалу країни є сферою впливу 4 фінансово-промислових груп. Отже, в Німеччині три національні групи контролюють понад половину промисловості, транспорту, кредитно-страхової сфери, торгівлі, сфери послуг тощо.

В Японії фінансово-промислові групи зазнали послідовного розвитку, та ефект їх використання був максимальний. Історично ще в кінці 40-х років підприємницькі групи – «кейрецу» (по своїй організації на той час вони тільки наближались до корпорацій) стали об'єднуватись у фінансово-промислові групи. У склад груп входили, крім виробничих структур, і фінансові (банки, страхові компанії тощо). Для Японії захоплення компаній шляхом придбання контрольного пакета акцій – явище не типове. Якщо хтось хоче позбутися акцій фірми або компанії, він її попереджає про свої бажання заздалегідь, і компанія сама шукає для нього покупця серед своїх партнерів або клієнтів, як правило, членів свого об'єднання. Практично більшість японських корпорацій, кредитно-фінансових та страхових компаній і установ, торгових домів та фірм об'єднані в промислово-фінансові групи. Так, в Японії сім таких груп контролюють економічну ситуацію в більшості галузей економіки країни. Кожна група спеціалізується в одній або декількох галузях економіки.

Первинне формування груп у Франції здійснювалось шляхом об'єднання сімейного та індивідуального капіталу. Саме сімейні унії та зв'язки поряд з системами угод про ринки збуту та поставок, кредитно-фінансових та інвестиційно-гарантних відносин, виробничо-технологічного та науково-дослідного співробітництва при безумовній спрямованій підтримці владними структурами дозволили сформувати ядро промислово-фінансових груп. У французькій промисловості співіснують у кожній галузі декілька конкуруючих виробництв, значна частина з яких має різні форми власності. Але поряд з державними корпораціями успішно діють і мають державну підтримку приватні

компанії та концерни. Таким чином, французький досвід поєднує різні елементи (державну і недержавну форми власності, різні системи управління та розвитку, елементи планування і жорсткого державного регулювання і підтримки, родинні і регіонально-територіальні зв'язки та систему кооперації і співпраці).

Підсумовуючи розгляд розвинутих західних країн, зазначимо, що їхня економіка так чи інакше пов'язана зі становленням у країні промислово-фінансових груп. У деяких країнах провідну роль у становленні груп відіграє держава, у інших банківський, промисловий або родинний капітал. У частині країн промислово-фінансові групи відіграють провідну роль у всій економіці країни, у інших – групи контролюють тільки певну частину промисловості. Так, у Бенілюксі, Швейцарії, Гонконзі, Сінгапурі дозволяється ефективно працювати кільком національним групам, що поступово трансформуються у міжнаціональні. При цьому об'єднання груп може здійснюватись навколо сімейно-особистого капіталу.

Прикладом успішності функціонування ПФГ та їхнього позитивного впливу на розвиток економіки країни є Корея. Корея входить до групи країн, що мають найвищі темпи розвитку і за багатьма показниками увійшла до групи розвинутих країн. Одним із важливих інструментів досягнення такого економічного стану стали саме фінансово-промислові групи – «чеболи», які знаходяться під опікою уряду Кореї. Слід зазначити, що у 80-90-х роках почалась кооперація частини «чеболей» з міжнародними корпораціями з метою завоювання певних позицій в окремих галузях на світовому ринку.

Промислово-фінансові групи Італії контролюють відносно невеликий економічний простір, насамперед в автомобільній, хімічній та машинобудівній промисловості, а також у приладобудуванні. Ядром групи служить банківсько-фінансовий або державний холдинг. Державні холдинги тут формувались за підтримки державної фінансово-кредитної системи.

Різноспрямованість промислових проектів до певної міри не дає можливості ефективно впроваджувати кожний з них, що призвело до підвищення організаційних витрат, росту бюрократичного апарату, зниження гнучкості та ефективності управління, оперативності реагування на зміни економічної ситуації, ефективності використання ресурсів тощо.

У РФ в умовах єдиної форми власності – державної, об'єднання формувались переважно за ініціативою центральних органів управління за галузевим або територіально-галузевим принципами та мали певну спрямованість. Необхідність створення нових інтеграційних формувань, структура та механізм функціонування яких були б адаптовані до нового ринкового середовища, призвела до організації холдингів, а в подальшому і промислово-фінансових груп. Ядром таких формувань стали або галузеві структури управління, які в подальшому склали основу холдингів, або банки. Створення більшості груп

здійснювалось у галузях машинобудування, важкої індустрії та оборонної промисловості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування цільових промислово-фінансових груп може стати засобом виходу галузей народного господарства з кризової ситуації. Короткий аналіз можливої організаційної структури цільової фінансово-промислової групи показує, що ефективна діяльність таких об'єднань можлива лише тоді, коли досягнення основної мети з конкретними підцільми вигідне як кожному її учаснику зокрема, так і їм усім разом. Таким чином, вивчення досвіду формування і роботи як зарубіжних, так і вітчизняних промислово-фінансових груп дають підстави стверджувати, що на цей час процес їх формування відбувається без належного наукового обґрунтування та врахування досвіду утворення і функціонування таких структур, наприклад, в Японії, Німеччині, США.

Негативними чинниками, які гальмують створення та розвиток ПФГ в Україні є: відсутність державних гарантій діяльності, податкових пільг, громіздкий і складний порядок формування, недосконалість системи оподаткування ПФГ, недосконалість законодавства, зокрема відміна Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні».

Для подолання дії цих чинників необхідно, у першу чергу, розробити нову законодавчу базу, спираючись на досвід зарубіжних країн, діяльність ПФГ яких є ефективною. Ідеться про необхідність законодавчого врегулювання питань, що мають вирішальний характер у діяльності ПФГ, а саме: передбачити об'єднання активів для досягнення спільної мети господарювання; створити механізм поєднання фінансового та промислового капіталу; створити механізм реального контролю за коштами, вкладеними у виробничі проекти; передбачити відповідальність учасників виробництва за кінцевий результат.

Окремо потрібно розробити ефективні послідовні процедури достовірної оцінки і доцільності об'єднання підприємств у ПФГ. В Україні необхідно створити важелі які б стимулювали формування промислово-фінансових груп. Ідеться про реальні пільги для учасників промислово-фінансових груп, зокрема, створення сприятливого податкового клімату, що є основою становлення промислово-фінансових груп у зарубіжних країнах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на виявлення показників конкурентоспроможності цільових ПФГ; розробку механізмів та економічних важелів впливу на фактори, які забезпечують ефективне управління ними тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21.11.1995 р. № 437/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – ст. 88.
2. Костюк А. ФПГ на ринку корпоративного контролю и инвестиций в Украине / А. Костюк, Е. Костюк, К. Чернышов // Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 2. – С. 81–89; – № 3. – С. 100–107.
3. Кузьмін О. Є. Проблеми фінансово-кредитного регулювання інноваційного розвитку виробничо-господарських структур : монографія / [О. Є. Кузьмін, І. В. Алексеев, М. К. Колісник та ін.]. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 152 с.
4. Стожок О. З. Фінансово-промислові групи в Україні та організаційні механізми їх удосконалення [Електронний ресурс] / О. З. Стожок // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 1 (47). – С. 205–207.
5. Шаповалов О. В. Інтернаціоналізація світової економіки через створення транснаціональних фінансово-промислових груп [Електронний ресурс] : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. В. Шаповалов. – Донецьк, 2008. – 20 с. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=1967&start=1.
6. Алексеев І. В. Управління ресурсним забезпеченням промислово-фінансових груп : монографія / І. В. Алексеев, М. К. Колесник, А. С. Мороз. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 132 с.

И. Г. Яненко, А. А. Полетаев,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ПРОМЫШЛЕННО-ФИНАНСОВЫЕ ГРУППЫ: УКРАИНА И ЗАРУБЕЖЬЕ

Целью статьи является определение причин торможения развития промышленно-финансовых групп в Украине как формы взаимодействия финансовых и промышленных организаций и разработка рекомендаций по ее развитию на основе анализа зарубежного опыта. В процессе исследования применены общенаучные методы: сравнение (для рассмотрения эффективности функционирования ПФГ в Украине и других странах, опыта разных стран в вопросах законодательного обеспечения и поддержки ПФГ), анализа (для выяснения условий и законодательного обеспечения функционирования ПФГ), синтеза (для выработки рекомендаций по использованию зарубежного опыта в сфере деятельности ПФГ). Обоснована необходимость разработки изменений в действующее законодательство о промышленно-финансовые группы, которые бы позволили установить государственные гарантии деятельности, налоговые льготы, упростить громоздкий и сложный порядок формирования ПФГ. Выявлены возможности для внедрения в практику в Украине

положительного зарубежного опыта в области функционирования ПФГ. Полученные результаты исследования могут быть использованы в работе по совершенствованию законодательства о ПФГ в Украине и по вопросам взаимодействия государственных органов власти национального и регионального уровней и ПФГ.

Ключевые слова: промышленно-финансовые группы; перспективы; банки; зарубежный опыт; финансы; развитие; инвестиции

I. G Ianenkova, O. O. Poletaev,
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

INDUSTRIAL FINANCIAL GROUPS: UKRAINE AND ABROAD COUNTRIES

Purpose. *The purpose of the article is to determine the causes inhibition of industrial and financial groups in Ukraine as a form of interaction between financial and industrial organizations and to develop recommendations for its development based on the analysis of foreign experience.*

Methodology of research. *In research author used general scientific methods – comparison (to review the functioning IFG in Ukraine and other countries, the experience of different countries in the legislative provision and support IFG) analysis (to determine the conditions and legal functioning of IFG), synthesis (to generate recommendations on the use of international experience in the field of IFG).*

Findings. *The need for developing the changes in current legislation on industrial and financial groups, which would have established state guarantees of tax incentives, simplify the cumbersome and complicated procedure of forming IFG others is substantiated.*

Originality. *The possibilities for implementation in practice in Ukraine positive foreign experience in the field of IFG operation are revealed.*

Practical value. *These results can be used in the work to improve legislation on IFG in Ukraine and on the interaction of state bodies national and regional levels and IFG.*

Keywords: *industrial and financial groups; prospects; banks; international experience; finance; development and investment.*

Рецензенти: *Горлачук В. В., д. е. н., професор;*
Дейнеко Л. В., д. е. н., професор.